Biblioteca lui Constantin Brâncoveanu de la Hurez în lumina a 300 de ani de la trecerea în neființă a sa

Dr. Agnes Erich
Facultatea de Stiințe Umaniste,
Universitatea Valahia din Târgoviste
E-mail: agnes_erich@yahoo.com

Dr. Agnes Erich este profesor în cadrul Facultății de Litere, Jurnalism şi Ştiințe Politice de la Universitatea Valahia din Târgovişte, precum şi Director al Bibliotecii Județene "I. H. Rădulescu" Dâmbovița. Predă cursuri de istoria scrisului, cărții şi tiparului, istoria literaturii române vechi, metodologia cercetării în stiințele umaniste. Domeniile de cercetare predilecte: carte veche bibliofilă, e-learning.

Rezumat

Bibliotecile care au funcționat de-a lungul timpului în palatele voievodale, casele boiereşti, şcoli şi mănăstiri au păstrat dovezi scrise de necontestat despre îndeletnicirile intelectuale ale domnitorilor români. Astfel, pasiunea pentru carte, trecută de la generație la generație în familia Cantacuzinilor, s-a concretizat şi în preocupările spirituale ale lui Constantin Brâncoveanu care va fi crescut de mama sa, Stanca Cantacuzino, fiica postelnicului, şi de unchiul său, stolnicul Constantin Cantacuzino. Deci, va creşte şi se va forma în casele cantacuzineşti de la Filipeşti (Mărgineni) şi Bucureşti, unde va fi aflat mari şi prețioase colecții de cărți provenind din spațiul europen. Astfel se explică înființarea Bibliotecii de la Hurez, în așezământul monahal cu același nume.

Cuvinte cheie: Brâncoveanu, Biblioteca de la Hurez, Biblia de la Bucureşti

Domnul muntean şi-a început domnia printr-un act de cultură foarte important pentru români, şi anume prin tipărirea **Bibliei** de la Bucureşti (prima ediție integrală a ei în limba română, operă de mari proporții pentru acel timp, format în folio mare, cu 2 coloane pe pagină, având caractere tipografice mici), în numai 10 luni. S- a început la 5

BDD-A27045 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

noiembrie 1687, în atelierul tipografic condus de Mitrofan, şi s-a sfârşit în septembrie 1688, al doilea tiraj fiind terminat la 10 noiembrie 1688 (într-o lună).

Brâncoveanu a fost "ispravnicul" lucrării, de altfel o operă la care şi-au adus contribuţia cărturarii români de pretutindeni. Viitorul domn a conştientizat importanţa instrumentelor de referinţă necesare traducerii Bibliei de la Bucureşti şi a creat un fond lexicografic care cuprindea, printre alte lucrări importante: ediţia tipărită la Veneţia în 1523 a *Etymologicum magnum, sive thesaurus universae linguae Graecae ex multis variisque autoribus collectus*, cunoscut sub numele de **Lexiconul grec** al lui Varinus Favorinus; **Biblia Sacra Polyglotta**, apărută între anii 1653 –1657 (Londra, 6 volume in folio), editată de către marele orientalist, Walton Bryan sau **Lexicon heptaglotton**, întocmit de Edmund Castell (colaborator cu Bryan la editarea Bibliei poliglote).

Volumele au fost pregătite pentru a fi împărţite tuturor celor ce puteau înţelege semnificaţia istorică din predosloviile lor. Stolnicul însuşi îl rugase pe Brâncoveanu să trimită în ţară exemplare pentru a se afla despre schimbarea domniei, de unde putem afirma că ne aflăm (probabil) în faţa unui prim manifest distribuit în scopul creării legăturilor politice necesare înfăptuirii reformelor sale.

Constantin Brâncoveanu era interesat şi de a-şi crea o bibliotecă, pe care o va adăposti în mănăstirea de la Hurez, destinându-i o cameră sirtuată la acelaşi nivel cu paraclisul şi odăile domneşti. Despre această bibliotecă s-a păstrat o singură mărturie, datată din prima jumătate a secolului al XVIII-lea (1727) în care se vorbeşte despre existenţa unei frumoase biblioteci „eine schone bibliothek" (1) menţionată de cărturarul german C. F. Neickelio.

Importanţa acestei biblioteci o deducem şi din inscripţia în limba greacă aflată deasupra uşii edificiului: *„Bibliotecă de hrană dorită sufletului, această casă a cărţilor îmbie prea înţeleaptă îmbelşugare, în anul 1708"*, realizată de arhimandritul Ioan. Aici va aduna volume şi manuscrise din domenii variate, descoperite de către Alexandru Odobescu în 1861, scrise în limbile greacă, latină, italiană, arabă şi georgiană. În anii următori, o parte din cărţi şi manuscrise a ajuns la Biblioteca Naţională (în 1865), la biblioteca Sfântului Sinod din Bucureşti (în 1877) şi la Muzeul Naţional de Antichităţi (în 1865 şi 1885; la acea dată se mai aflau la mănăstirea Hurez 38 de manuscrise, 393 cărţi tipărite), precum şi la Biblioteca Academiei Române. (2) Într-un raport adresat Eforiei Şcoalelor (13 septembrie 1840) se precizează că Gh. Ioanid deţinea un catalog al bibliotecii mănăstirii de la Hurez, din care selectase peste două sute de titluri pe care dorea să le transfere Bibliotecii Naţionale.

În aprilie 1865, Ion C. Gîrleanu comunica Ministerului Instrucţiunii că la mănăstirea Hurez se găsesc în jur de 150 de volume (istorici bizantini, Socrate etc) şi propunea transferea lor la Biblioteca Naţională. Primul catalog a fost redactat la 1 mai 1865 de revizorul I. Eliade şi cuprindea 425 de manuscrise şi tipărituri. În acest catalog nu fuseseră înregistrate volumele necesare practicii eclesiasitice. Au fost reţinute pentru Biblioteca Naţională 138 de volume (Prezente într-o « Listă de cărţile alese din Catalogul Monastirei Orezu pentru a se adduce la Bibliotheca din Bucuresci »). În 1907, N. Iorga publică selectiv arhiva mănăstirii Hurez afirmând că „mai multe rânduri de cărţi bisericeşti şi altele..., toate pecetluite cu pecetea domnească, fură date în seama lui Ioan", primul arhimandrit al mănăstirii. (3)

BDD-A27045 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

Pentru Muzeul Național de Antichități s-au selectat câteva cărți bisericeşti: **Evanghelie grecească** cu scoarțe de aur; **Evanghelie grecească** cu scoarțe de argint poleit; **Evanghelia slavonească** dăruită lui C. Brâncoveanu de țarul Petru cel Mare; **Evanghelie slavonească mică**, **Evanghelii** legate în catifea şi cu colțurile din argint sau aramă.

La 12 decembrie 1876 se informează Ministerul Instrucțiunii Publice despre existența a 600 de volume în incinta mănăstirii. Se va întocmi un catalog (3 aprilie 1877) cuprinzând 175 titluri descrise bibliografic şi alte volume doar numeric (33 greceşti, 122 slavoneşti, 244 româneşti). Se ia hotărârea ca volumele bisericeşti să rămână mănăstirii iar celelalte să fie transferate Sfântului Sinod (212 titluri; conform „Catalogului de cărțile din biblioteca Sf. Monasteriu Hurezu quari urmează a se înainta la biblioteca ce are a se forma la Sf. Sinodu al Bisericii autocefale ortodoxe Române"), cu obligația de a constitui o bibliotecă.

Cea mai veche catagrafie este cea din 1740 în care sunt înregistrate toate cărțile bisericeşti, mai puțin cele ferecate care erau considerate odoare. Descoperim existența a numeroase evanghelii româneşti, apostole, octoihuri, trioade, molitvenice, liturghii, psaltiri, ceasloave, cazanii etc.

La 1692 domnitorul poseda un *ex libris* cu însemnele puterii domneşti, ex libris care a şi făcut posibilă reconstituirea parțială a bibliotecii. Această pecete apare şi pe Biblia de la 1688, exemplar la care face trimitere C. Dima-Drăgan.aceeşi pecete întâlnind-o şi pe un exemplar aflat în colecțiile Bibliotecii Facultății de Litere din cadrul Bibliotecii Centrale Universitare Bucureşti. (4)

Putem spune chiar că domnitorul a gândit organizarea la Hurez a unui complex cultural cu, probabil, o intenționată bibliotecă națională, de vreme ce solicita celor cinci tipografii (Bucureşti, Snagov, Buzău, Râmnic, Târgovişte) să trimită la Hurez ceea ce astăzi am numi exemplarul de depozit legal.

În Franța exista modelul lui Gabriel Naudé, „*părintele biblioteconomiei*", în serviciul mai multor cardinali şi regi. Până la el, bibliotecarul fusese un servitor de rang înalt, care avea în grijă numai cărți. Naudé însă, devine un *consilier* care gestionează puterea informației pentru puterea politică. Se pare că şi domnii munteni au conştientizat acest lucru, de vreme ce unii au recurs la serviciul secretarilor personali, care lucrau şi ca bibliotecari. Printre aceştia şi Constantin Brâncoveanu. (5)

O anumită perioadă de timp sarcina de bibliotecar a fost îndeplinită de către Ioan Comnen, medicul curții domneşti, care nota la un moment dat „*...Dar ai întemeiat şi o bibliotecă vrednică de văzut, cu multă cheltuială, la mănăstirea cea frumoasă a Hurezului, zidită de tine şi ai umplut-o de cărți felurite şi foarte de folos...*" (6) Dacă a fost nevoie de un bibliotecar, înseamnă că fondul documentar trebuie să fi fost destul de important cantitativ.

În 1694 intra în serviciul lui Constantin Brâncoveanu, Nicolaus de Porta, născut în insula Chios, dintr-o familie de origine venețiană. De Porta fusese secretar al ambasadorului Olandei la Istanbul, amestecat în afaceri care astăzi poartă numele de spionaj, interceptare de corespondență şi descifrare. Era un personaj foarte util la curtea lui Brâncoveanu, care l-a folosit ca secretar şi ca bibliotecar. El a devenit omul de încredere al lui Constantin Cantacuzino, care conducea cancelaria diplomatică a

BDD-A27045 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

domnitorului şi care 1-a însărcinat cu redactarea catalogului bibliotecii sale de la Mărgineni. Nicolaus de Porta a organizat şi Biblioteca Academiei Domneşti de la Sf. Sava, după cum reiese dintr-o scrisoare din februarie 1714 a profesorului grec Marcu din Cipru, care conducea acest aşezământ şi care îl informa pe patriarhul Ierusalimului, Hrisant Notara: „*începem a aşeza cărţile cu signor de Porta*“. (7) După moartea lui Constantin Brâncoveanu el şi-a urmat atribuţiile în serviciul lui Ştefan Cantacuzino, pentru care lucra şi ca traducător. Această bibliotecă va deveni ulterior naţională. (8) Nu s-au păstrat prea multe informaţii legate de aceasttă bibliotecă, cu toate că ea a luat fiinţă o dată cu şcoala, având ca nucleu de pornire cărţile lăsate de Constantin Cantacuzino (o parte dintre acestea, purtând ex libris-ul stolnicului se află la Biblioteca Academiei Române). Însuşi Brâncoveanu, într-o scrisoare adresată aceluiaşi Hrisant Notara, afirma că din cauza ciumei nu s-au finalizat lucrările pentru tipografie şi bibliotecă.

Ce cuprindea fondul documentar de la Hurez? În principal scrieri teologice în limbile greacă şi slavonă, tipărite la Veneţia, Liov sau Kiev. Mario Ruffini constată că existau scrieri variate şi că domnitorul dovedeşte „*o largă cultură, deschidere spre valorile spiritualităţii umane*“. Se conturează profilul unei biblioteci în acelaşi timp savante, cu o pregnantă componentă teologică, alături de cea istoriografică, dar şi cu semnificaţie politică. Biblioteca nu pare constituită la întâmplare, ci spre a servi legitimităţii Puterii. Nu este colecţia unui bibliofil capricios, ci biblioteca unui principe ambiţios, cu consilieri pe măsură, cu interes pentru lumea europeană (orientală şi occidentală) şi pentru dimensiunea politică a istoriei. Corneliu Dima Drăgan, reconstituind parţial profilul colecţiei brâncoveneşti, constatată, la rândul său, că aceasta era „de o mare diversitate tematică”: „*Istoriile bizantine*“, tipărite la Paris în secolul al XVII-lea, sub îndrumarea bizantinologului Charles du Fresne, sieur du Cange**;** opera istorică a împăratului bizantin Ioan VI Cantacuzino: pornea descendenţa imperială a Cantacuzinilor constantinopolitani din secolul al XVI-lea, Mihail Şaitanoglu şi Andronic; ediţii bilingve din scrierile patristice ale lui Origen: *Comentarii la Sfânta Scriptură* (Colonia-Köln, 1685); Opera lui Clement Alexandrinul, (Köln, 1688); Opera Sfântului Vasile cel Mare (ediţia de la Paris din 1638, în trei volume); *Istoria bisericească* a lui Eusebiu din Cezareea, în 3 volume (Mainz, 1672–1679); Opera Sfântului Epifanie din Salamina (Colonie, 1682); *Cuvântările teologice* ale Sfântului Grigorie de Nazianz (Paris, 1609); Opera Sfântului Grigorie de Nissa, în 3 volume (Paris, 1638); Opera Sfântului Maxim Mărturisitorul (Paris, 1675); Opera Sfântului Ioan Damaschin (3 volume, Paris, 1619) şi altele.

Biblioteca mai deţinea o serie de lucrări din literatura antică: *Iliada* lui Homer (adusă de la Viena fiind tradusă şi verificată de Gheorghios Rusiadis), Odiseea lui Homer (Basel, 1541), *Tragediile* lui Euripide (Basel, 1551), *Comediile* lui Aristofan (Veneţia, 1542), opera lui Herodot (Veneţia, 1502; tipărită în limba greacă de Aldus Manutius). Se adaugă la acestea şi câteva lucrări din literatura juridică bizantină (*Pandectele* lui Justinian, Pravilele româneşti ş.a.), lucrări de geografie, filozofie, literatură, lexicoane, gramatici, cărţi de rugăciuni şi altele. Calendare şi pe anii 1693, 1694, 1695, 1699, 1701, 1703 şi 1707 sunt de asemenea prezente. Odobescu nota că „E de prisos a mai explica cum de se aflau aceste calendare la Hurezu, căci se ştie că acolo s-a dus tot ce a scăpat din jaful casei Brâncoveneşti, la căderea Domnului; printre altele şi Biblioteca prinţului în care se găseşte şi astăzi marea colecţie de autori bizantini tipărită sub Ludovic XIV de Du

BDD-A27045 © 2014 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)

Cange şi cei mai mulţi părinţi ai Bisericii, în ediţii greco- latine." (9) În mod deosebit trebuie reținut faptul că pe unele file ale acestora respective există diferite însemnări autografe ale lui Constantin Brâncoveanu, în limbile română şi greacă, cu ştiri privitoare la domnia lui. Putem spune că suntem în fața chiar a unor „*însemnări zilnice*".

O bibliotecă separată de cea a domnitorului este cea a beizadelei, Ştefan Brâncoveanu care s-a remarcat încă din tinerețe prin profunda dragoste de carte. Biblioteca Academiei şi Arhivele Statului din Braşov dețin câteva cărți cu ex libris-ul său.

Referințe bibliografice

(1) DIMA-DRĂGAN, Corneliu. *Biblioteci umaniste româneşti.* Bucureşti: Editura Litera, 1974, p. 11.
(2) *Ibidem*, p. XII.
(3) DIMA-DRĂGAN, Corneliu. Un catalog necunoscut al Bibliotecii Mănăstirii Hurezu. În: *Biserica Ortodoxă Română*, nr. 5-6, 1969, p. 591.
(4) BĂDĂRĂ, Doru. *O carte cu pecetea lui Constantin Brâncoveanu în colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare din Bucureşti.* [Online]. Disponibil la: http://www.bcub.ro/carti-vechi-rare/carte-romaneasca/o-carte-cu-pecetea-lui-constantin-brancoveanu-in-colectiile
(5) BULUȚĂ, Gheorghe. *Civilizația bibliotecilor.* Bucureşti: Editura enciclopedică, 1998, p. 54.
(6) IORGA, Nicolae. *Manuscripte din biblioteci străine relative la istoria românilor.* Bucureşti, 1898, p. 12.
(7) HURMUZACHI, Eudoxiu. *Documente privitoare la istoria românilor.* Vol. 14, partea I. Bucureşti, 1915, p. 573, doc. 568.
(8) BULUȚĂ, Gheorghe. *Scurtă istorie a bibliotecilor din România.* Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2000, p. 57.
(9) DIMA-DRĂGAN, Corneliu. *Op. cit.*, p. 11.

BDD-A27045 © 2014 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:03:12 UTC)